

Юрій Зазуляк

(Український Католицький Університет, Львів)

<http://orcid.org/0000-0002-6896-3677>

Документ і влада на Галицькій Русі
пізнього середньовіччя
(У зв'язку з монографією Sven Jaros,
*Integrationen im Grenzraum. Akteure und Felder
multikonfessioneller Herrschaftsaushandlung
in Kronruthenien (1340–1434)*, Berlin–Boston
2021 [Europa im Mittelalter, Bd. 41])

<https://doi.org/10.26881/sds.2023.26.16>

Keywords: Rus', Crown Rus', nobility, charters, donation policy

Історія Галицької Русі (Галичини, Червоної Русі, Коронній Русі) другої половини XIV – першої половини XV ст. становить один з важливих історичних етапів у радикальній зміні культурної та політичної мапи Східної Європи пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу, позначений польськими, угорськими і литовськими завоюваннями, а також наступними глибокими політичними, соціальними і культурними перетвореннями у регіоні. Ключові теми соціально-політичної історії галицької історії цієї доби стали нещодавно предметом ґрунтовного вивчення у монографії молодого німецького дослідника Свена Яроса. Книжка Автора, яка побачила світ минулого року у престижній серії наукових студій «Європа у середньовіччі» (*Europa im Mittelalter*) за редакції Міхаеля Борґольте, з одного боку розвиває та поглиблює спостереження попередньої історіографії, а з іншого – пропонує новаторську інтерпретацію історії політичних процесів, місцевих еліт та культури документування періоду 1340–1430х рр., використовуючи нові методологічні та теоретичні підходи сучасної гуманістики.

Услід за Автором, історію пізньосередньовічної Галичини можна трактувати як, свого роду, пост-колоніальний простір, в якому процеси колонізації та завоювання породили численні і складні форми культурних ідентичностей та міжкультурної взаємодії, з притаманними їм асиміляцією та гібридністю, підпорядкуванням та опором, інтеграцією та сегрегацією. Пост-колоніальність Галичини стосується також плинності та невизначеності самої історичної номенклатури регіону в історії, культурній пам'яті та історіографії. Галичина, як домодерний регіон (дана назва вживається у статті як певна культурна конвенція; поняття, загальноприйняте у модерній українській історіографії та культурі), відома під своїми численними іменами. Перелік назв можна розпочати від вкрай розмитого поняття тогочасних джерел Русь, яке дало назву регіону як частини Польської Корони та Речі Посполитої¹. З одного боку, Русь була концептуальною проекцією латинської інтелектуальної та політичної культури Центрально-Східної Європи на світи Київської і пост-Київської Русі. Водночас, амбівалентні культурні кордони та географічна уява, які знаходимо за вживанням цього поняття у західній культурній традиції, відображали також уявлення мешканців Галичини про самих себе.

Назва «Русь» доповнювалася пізнішими «винайденими» історіографічними і культурними традиціями, такими як Галіція, Галичина, Червона Русь, Галицька Русь, *Rotreußen*. У науковій літературі вибір тої чи іншої історичної назви регіону був часто узалежнений від конкуруючих і часто ворожих інтерпретацій польських, російських та українських істориків, які попри безсумнівні досягнення у вивчення галицького минулого, ставали частиною модерних національних дискурсів та артикулювали численні історичні міфи і міфологізовану історичну уяву про регіон. Свен Ярос добре свідомий можливих концептуальних пасток, які ставить перед дослідником акт номінації. Поняття Коронної Русі, яке він використовує у своїй праці, також належить до історіографічних концептів. Проте, на думку автора, воно не несе на собі тягар попередніх культурних, історіографічних та національних стереотипів. Зі свого боку, хотів би

¹ A. Janeczek, *Ruś w Koronie: stara nazwa i nowa tożsamość regionalna (po aneksji w połowie XIV wieku)* [В:] *Pogranicza w polskich badaniach mediewistycznych*, red. A. Janeczek, M. Parczewski, M. Dzik, Rzeszów 2019, c. 149–175.

додати, що перелічені численні “слабкі назви” регіону здається могли би вживатися як взаємозамінні. Можливо подібна дослідницька стратегія, яка наголошує на множинності імен, добре передає колоніальну та пост-колоніальну природу змінних уявлень про регіон, його кордони, належність та самоідентифікацію його мешканців.

У своїй книжці Свен Ярос поєднує глибокі знання з історіографії краю, передовсім польської, з аналітичними та методологічними підходами нової історії влади та політики, напрямку історичних студій, що набув популярності у німецькій медієвістиці останніх десятиліть завдяки працям Герда Альтгоффа, Бернда Шнайдемюллера, Барбари Штольберг-Рілінгер та інших. Методологічні засади та дослідницька програма нової історії влади усіляко підкреслюють важливість політичної комунікації, зокрема рідного роду символічних та ритуальних жестів і подій, які складали основу публічних претензій на легітимність влади, інсценізації політичного консенсусу чи навпаки його оспорення. В умовах відсутності, або ж слабкості сталих інститутів, притаманних модерним державам, таких як бюрократія, розвинене писемне діловодство та судочинство, подібні практики політичної комунікації визначали нормативні механізми творення політичного порядку, можливий простір поведінки представників політичного класу, їх місце у політичній ієрархії. Такий аналіз веде також до розширення самого поняття середньовічного документу, яке передбачає погляд на середньовічні привілеї та грамоти як свого роду перформативні акти – частину публічної інсценізації влади правителів, символічне вираження понять милості, вірності та служби. Як наголошує Ярос, у своїх теоретичних підставах, цей напрямок історичних досліджень спирається на праксеологію з її особливою увагою до практики та дій акторів у формуванні нормативного поля поведінки та нормативних уявлень про соціальний лад.

Інший важливий методологічний принцип праці Яроса, який продовжує багаті традиції німецької медієвістики (e.g. Карл-Ріхард Брюль, Екгард Мюллер-Мертенс, Вольфганг Хушнер), стосується нового використання підходів та методів такої давньої дисципліни, як дипломатика, для аналізу інститутів влади та політичного ладу середньовіччя. Зокрема, йдеться про детальне вивчення маршрутів подорожей володарів та їх зв'язку з виданням документів як ключового способу здійснення влади

та комунікації з підданими. На перший погляд прості і підставові питання дипломатики, а саме де, коли і для кого правителі Галичини з династій Пястів, Анжу та Ягеллонів надавали документи, які розглядає у своїй роботі Ярос, дозволяють, завдяки поєднанню методів дипломатики та підходів нової історії влади, зрозуміти виставлення документів як результат складного комунікативного процесу та гру різноманітних політичних контекстів у взаємовідносинах володарів та підданих.

При цьому, спираючись на відому концепцію П'єра Бурд'є, Ярос розглядає практику надання документів володарями для різноманітних соціально-політичних груп Коронної Русі як важливий чинник формування специфічного "політичного поля", з притаманними йому політичними інститутами та законами функціонування. Серед цих головних функціональних законів, які й сформувавши коло головних проблем дослідження, автор виділяє способи підтримки володарями особистих контактів з представниками місцевих політичних еліт як особливої форми впорядкування політичного простору; способи урядування королівським земельним доменом; практики виставлення документів та їх залежність від подорожей володаря; соціальне і етнічне походження отримувачів королівських документів; їх політична позиція в Короні та регіоні, тощо.

У вступі Ярос також характеризує головні риси дипломатичних джерел до історії Галичини даного періоду, аналізуючи насамперед способи та шанси їх збереження, співвідношення кількості оригіналів та копій, згадки про втрачені документи. Цей короткий, але важливий джерелознавчий екскурс заслуговує на особливу увагу насамперед з двох причин. По-перше, питання передачі і збереження джерельних свідчень самі по собі стали сьогодні важливим предметом методологічної та теоретичної рефлексії з боку істориків. Той чи інший спосіб та форма, в якій дійшли саме ці, а не інші документи, активно формують сприйняття дослідниками історичної реальності та впливають на напрямки їх інтерпретацій. Збереження документів не було лише обумовлено грою випадковостей і шансами пасивного виживання, але й значною мірою функціонуванням різних «інституційних фільтрів» документування. З цього погляду, практики збереження документів були співзалежними з контекстами їх використання та передбачали також певну інтерпретацію соціально-політичних подій і процесів

того часу, або ж замовчування інших можливих шляхів їх пояснення.

Згідно даних Яроса, із загальної кількості у 632 документи володарів (у тому числі 11 фальсифікатів та 79 згадок про вже неіснуючі документи, так звані «*Derperdita*») лише 27% дійшли до нас у формі оригіналів. Натомість переважна більшість, близько 60%, збереглися у вигляді копій, що показує як тривання та збереження документів було узалежене від різного роду інституцій документування та діловодства Польської Корони доби пізнього середньовіччя. Серед цих інститутів соціальної та документальної пам'яті чільну роль відіграла Коронна Метрика, на яку припадає 32% збережених документів. Приблизно 22% документів міститься у матеріалах різноманітних люстрацій та ревізій королівських маєтків та шляхетських привілеїв XV–XVI ст., насамперед ревізії 1469 р. та люстрації 1564 р. Ще 12% документів були облятовані як копії у місцевих земських і гродських книгах.

Джерелознавчий аналіз можна також вважати своєрідним вступом до другої, надзвичайно важливої частини книжки – систематичного реєстру («*Repertorium*») усіх відомих насьогодні галицьких документів 1345–1434 рр. Завдяки надзвичайно ґрунтовному та копіткому пошуку Ярослав зібрав та описав загалом 553 документів володарів і 90 документів королівських старост. Реєстр укладено за хронологічним принципом. Він містить інформацію про наявність оригіналу, місце його архівного зберігання, можливе копіювання, усі відомі дотеперішні публікації у виданнях, короткі коментарі автора щодо автентичності та датування. Окремий розділ реєстру становлять так звані «*Derperdita*», в якому автор спробував ідентифікувати відомі згадки про загиблі документи володарів і старост (74 королівських і 10 старостинських). Реєстр також доповнює таблиця узгодження дат та головних видань документів відповідно до правління кожного з володарів. Серед додатків слід також згадати укладені генеалогії головних родин галицької знаті, частина з яких має радше гіпотетичний характер.

Саме дослідження складається з восьми розділів. Перший розділ є загальним нарисом становища Галичини у пізньому середньовіччі, який подає короткий опис подій та процесів від монгольського нашествия до падіння Галицько-Волинської династичної держави. Автор зупиняється на питаннях трансформації

місцевої боярської знаті, розвитку та початках документування їх земельвласницьких прав. Тут же коротко охарактеризовано політичну історію та устрій сусідніх із Галичиною та Волиню королівств і держав, активно залучених у боротьбу за її землі після смерті Юрія-Болеслава II.

Наступні розділи присвячені правлінню та документам окремих володарів, виставлених для знаті, міщан та посполитих Галицької Русі. Структура цих розділів є фактично однаковою. Автор розпочинає аналіз загальними оглядом політичних умов і подій правління. Далі слідує загальна характеристика збережених документів. Після цього йде детальний розгляд груп отримувачів документів, поділених відповідно до географічного, етнічного та соціального походження. Цей аналіз продовжується вивченням мобільності володарів і реципієнтів, а також географії зв'язків між виставленням документу, наданою власністю та місцями мешкання отримувачів. Завершуються розділи розглядом ролі королівських старост та їх документів, а також узагальнюючими спостереженнями щодо динаміки «політичного поля» у даний період. Окремі з розділів містять короткі тематичні екскурси, як от, наприклад, про початки латинської церковної організації та становище православної церковної ієрархії у період правління Казимира III, або ж детальний аналіз практики *cura animarum* на галицьких тренах даного періоду.

Ярос прослідковує головні риси та зміни у політиці документування різних правителів, яка визначала їх відносини з різними групами місцевого населення. Водночас аналіз цих загальних тенденцій містить також надзвичайно цікаві і важливі спостереження щодо окремих документів, які годі підсумувати в одному короткому огляді. Розглядаючи правління Казимира III Великого (1340–1370), яке поклало початок польському пануванню у регіоні, дослідник слушно вказує, що період 1340–1358 рр., тобто час найінтенсивніших війн та боротьби за галицькі землі після смерті Болеслава-Юрія II у 1340 р., майже не відображений у документах польського короля. Казимира III починає регулярно видавати документи для Галичини лише з кінця 50х років XIV ст. Географія виставлених документів та надань дозволяє також дещо прояснити характер і очевидно обсяг влади Казимира III над Галицькою Руссю. Як зазначає Ярослав, лише п'ята частина усіх відомих документів була виставлена на території самого регіону. У світлі виставлених

документів, виглядає, що Казимир III зміг консолідувати свою владу насамперед у західних частин Галицької Русі, Сяноцькій та Перемишльській землі, а також головних міських центрах – Сяноку, Кросні та Львові, де існували громади мешканців німецького права. Його влада опиралася на своєрідних прикордонних марках, створених наданнями повітів з центрами у Жешуві і Лянцуті, відповідно для Яна Пакославіца та Отто з Піліци; на міських католицьких громадах німецького права у Сяноку, Кросні та Львові; врешті на здобутті лояльності та підтримки групи перемишльського боярства, які очевидно піддалися владі польського короля і перейшли на його службу після смерті Дмитра Детька між 1344 і 1349 рр.

Водночас, у світлі документів Казимира III мало відомо про його можливості здійснювати владу і контролювати південно-східні території Галичини, де він очевидно міг розраховувати на підтримку лояльного клану галицьких бояр, представленого жидачівським воеводою Петром Івановичем та його братами Ходком і Осташем. Водночас, на мою думку, є хибним зараховувати Дмитра Детька до королівських старост Казимира III, як це пропонує Ярос (с. 261). Титул старости Руської землі здається відображав особливу позицію Дмитра Детька як тимчасового, хоча і залежного, передовсім від Людовіка Анжуйського, правителя Галичини, який опирався на авторитет та підтримку серед місцевої боярської знаті після смерті Юрія-Болеслава II.

Важливі зміни у документарній практиці відбулися за правління представників династії Анжу на Галицькій Русі, насамперед намісника Людовіка I Владислава Опольського (1372–1378). Згідно Яроса, більшість документів останнього (коло 68%) були видані на територіях регіону, з них половина (53%) – у Львівській землі, і приблизно по 15% у Перемишльській та Сяноцькій землях. Водночас Галицька земля і надалі залишалася маргінальним тереном, віддаленим від головних центрів влади. Тут було виставлено лише один документ. Місце їх видачі корелює з географією наданої власності – 49% об'єктів розташовувалися у Львівській землі, 25% – у Перемишльській, і 20% – у Галицькій. Услід за попередньою історіографією (Алекси Гілевіч, Павел Юсяк, Єжи Сперка), Ярослав виділяє вихідців із Сілезії, – звідки походив і з якою був тісно пов'язаний сам намісник, – як найчисельнішу і найвпливовішу групу отримувачів документів (близько 48% документів). Саме до сілезців, які

здобули маєтки і уряди на Галицькій Русі завдяки Владиславові Опольському, належали родоначальники місцевих магнатських родин Ґербуртів, Бучацьких і можливо Фредрів. Важливою групою реципієнтів були також представники місцевої боярської еліти (коло 40%), серед яких чільну роль починає відігравати Дмитро з Ґорая. Інші галицькі бояри – Ходко Бибельський, Гліб Дворскович, Ходко Лоевич регулярно з'являються в оточенні Владислава Опольського як свідки його документів. Ще один впливовий представник цієї верстви Васько Волчкович був споріднений із сілезькими владоможцями Владислава Опольського (зять старости Петра Бруна).

Похід Ядвіги та Яґайла 1387 р., наступна інкорпорація регіону до складу Польської Корони та тривале правління Владислава Яґайла становили переломний етап, який спричинив глибокі зміни у структурі влади та процесі формування місцевої знаті. Відновлення польського панування ознаменувало повернення впливів “малопольських панів” у регіоні, насамперед Спитка з Мельштина та Яна з Тарнова. Зазначені представники малопольського можновладства починають відігравати головну політичну роль на Галицькій Русі як королівські старости та власники нових приватних повітів у Самборі та Ярославі. Політику малопольських панів активно підтримала частина галицькоруської аристократії на чолі з Дмитром з Ґорая. Він був особою з поміж нащадків місцевого галицького боярства, хто чи не найбільше доклався і скористався з утвердження влади Яґеллонів у регіоні, ставши одним із чільних постатей політичної еліти Корони наприкінці XIV – на початку XV ст.

Панування Владислава Яґайла на Галичині принесла також нові явища у політиці виставлення документів. Ярослав зокрема наголошує на наданнях земель королівського домену для представників родини Ґедиміновичів та інших литовських князів (Свидриґайло, Федір Любартович, Митко Глібович). Іншою новою практикою урядування, яка з'являється і набуває поширення за Владислава Яґайла, стали застави королівських маєтків, які виступали головною формою забезпечення зростаючих фінансових витрат Корони. При цьому, як вказує Ярослав, більшість королівських маєтків, заставлених у другу половину правління Владислава Яґайла, припадає на Галицьку землю.

Звички нового короля, зокрема його регулярні осінні візити на галицькі землі для полювання в лісових угіддях між

Перемишлем та Самбором, визначали також часовий ритм та географію видання документів. За даними автора, наприклад, протягом першого десятиліття (1399–1409) правління Ягайла, майже половина його документів була виставлена в межах Коронної Русі. Найбільше число документів (25%) було видано під час перебування короля на теренах Перемишльської землі, 14% – Львівської, 10% – Сяноцької. Знову ж, у світлі виставлених документів, Галицька земля у перше десятиліття панування Владислава Ягайла продовжувала залишатися периферією у системі відновленого польського урядування, що можливо зумовлювалося триванням угорських та молдавських впливів². Жоден документ не був виставлений у Галичі чи інших місцях Галицької землі за цей час.

У завершальному розділі, який має назву «Конфігурації владного простору: від старого світу до воеводства», Ярос слушно підкреслює, що різнопланова динаміка, представлена як тяглість, розриви та зміни у формах політичної комунікації та урядування, відображена у королівських і старостинських документах для Галицької Русі, визначала політичний та інституційний простір формування місцевої шляхетської верстви як понад-етнічної та понад-конфесійної спільноти. На думку автора, не етнічне походження чи релігійна належність, але здатність закріпити права землеволодіння разом із успішною матримоніальною політикою та широким горизонтом політичної активності були визначальними для участі у політичній спільноті краю та Корони (с. 255). Піднесення боярського клану на чолі з Дмитром з Горая, або ж збереження високих позицій родинами перемишльських Корчаків в умовах польського та угорського панування добре ілюструє це спостереження.

Процесам інтеграції сприяли різноманітні інституціоналізовані форми колективної співучасті польської та руської знаті у політичних подіях, судочинстві, тощо. Одне із промовистих свідчень, про яке згадує Ярос – це відомий акт вироку з 1404 р. у справі спадкових прав вдови руського старости Отго з Піліци Ядвіги з Мельштина та її дочки Єльжбети Грановської,

² Відомо, що у 1388 р., новий польський король очевидно заставив Галич з повітом молдавському воеводі Петру на значну суму у чотири тисячі рублів срібла і можливо тимчасово втратив контроль над цією частиною Галицької Русі. Див. *Українські грамоти*, т. 1: *XIV в. і перша половина XV в.*, вид. В. Розов, Київ 1928, № 19, с. 36–37.

майбутньої дружини Владислава Ягайла, до великого маєткового комплексу з центром у Тичині (с. 166–167). Як відомо, вирок було підтверджено документом у двох версіях, латинською та руською мовами, і засвідчено численною групою місцевих землян польського і руського походження. Невідомо чи свідки цього документу були насправді залучені до ухвалення вироку, а чи лише підтверджували своєю присутністю публічну згоду щодо правочинності королівського рішення.

Важливо, що подібна політична участь місцевої шляхетської спільноти у королівському, зокрема старостинському судочинстві підтверджується іншими актами першої половини XV ст. У цей час, наприклад, з'являються документи судових вироків, в яких, поряд зі королівськими старостами, виступають судді та підкоморії, тобто нові земські урядники, які очевидно представляли інтереси місцевої землевласницької еліти³. Прикметно, що перший відомий земський статут Галицької землі про переслідування злодіїв «гарячим слідом», записаний до книги галицького земського суду під 1435 р. разом з іншим статутом про селянський вихід, було виставлено від імені старости Михайла Бучацького та судді Яна Колі з Далієва⁴. Важливо також, що, суддівські уряди перед наданням Галицькій Русі у 1434 р. польського права та судоустрою часто займали саме русини, як от сяноцькі судді Яцько та Климашко з Победної; львівський суддя Олесько Грудкович; перемиські судді Костько Болестрашицький та Петро Богданович з Гроховіц. Окремі з цих суддів очевидно виконували також важливі адміністративні функції, про що

³ Про початки уряду підкоморія на прикладі кар'єри Добеслава Одровонжа зі Спрови див. М. Wilamowski, *Powstanie i początki hierarchii urzędów ziemskich województwa ruskiego i Podola*, RH 1998, t. 64, с. 111–112.

⁴ AGZ, t. 12, Lwów 1887, nr 4203. Цілком обґрунтованим видається припущення видавця найдавніших галицьких земських актів Ксаверія Ліске, що статут про переслідування злодіїв було ухвалено у період, що передував запровадженню польського права, і тому його потрібно розглядати окремо від статуту 1435 р. про вихід селян та заборону торгівлі різноманітними товарами поза міськими ярмарками. К. Ліске звернув також увагу, що практика спільного виступу старости і судді у справі виставлення документів була характерна для часів, що передували утворенню Руського воеводства. На це також вказує руська, а не латинська, мова тексту та згадка про лише двох можновладців, галицького старости Михайла Бучацького та судді Колі з Далієва, від імені яких цей статут було видано. Натомість перелік можновладців, присутніх під час ухвалення статуту 1435 р. довший і не згадує ім'я галицького судді Яна Колі. Див. X. Liske, O. Pietruski, *Przedmowa* [в:] AGZ, t. 12, с. XII.

свідчить збережений лист Костька Болестрашицького до Ягайла у справі збору вівсяної данини з земян Перемишльської землі⁵. Спільні виступи та участь цих урядників у прийнятті важливих судово-політичних рішень разом з королівськими старостами, які були майже виключно поляками, творили своєрідний політичний та етнічний дуалізм в урядуванні Галицькою Руссю за правління Владислава Ягайла.

Напевно можна говорити про різні одночасні інституційні процеси та прояви спільності місцевої шляхти, які могли стосуватися різних аспектів соціально-політичного життя знаті. Так, на мою думку, гербова спільнота Драгів-Сасів була ще одним прикладом надетнічної політичної організації місцевої шляхти, базованої радше на зв'язках сусідства, колективних формах політичної співдії, конфесії та спорідненості через шлюби, аніж спільних етнічних чи родинних коріннях⁶. Видається, що Ярослав, услід за польськими дослідниками, схильний перебільшувати роль волоського етнічного чинника у формуванні цієї гербової спільноти. Щодо багатьох родин, як от Тернавські, Ступницькі, Скільські-Турські, Сваричовські, Чолганські та інші, і справді можна говорити про їх волоське походження. Натомість такої певності немає, коли йде мова про родини Мошенків, Чапличів (Капличів), Сметанок, Свистельницьких, Тустановських, Терлецьких, або ж Даниловичів. Наймовірніше, вони були русинами, передовсім зважаючи на давній родовід їхніх земельних маєтків, розташованих інколи поза головними зонами волоської колонізації та часто підтверджених привілеями галицьких володарів з часу перед польським завоюванням. Окремі з родин гербу Драгів-Сасів, як от Риботицькі, або Колодницькі, були напевно угорського походження. Так, судячи зі співпадіння імен, не виключено, що перші відомі представники родини Колодницьких – Андрій, Бенедикт, Мартин і Стефан, яким 1391 р. Владислав Ягайло надав це село, були ідентичні угорським урядникам, які тримали галицький замок за правління Анжуйської династії і добровільно передали його Ягайлові після облоги твердині влітку 1387 р.⁷ Водночас, Колодницькі могли

⁵ *Грамоти XIV ст.*, вид. М.М. Пещак, Київ 1974, № 38, с. 72–74.

⁶ Пор. І. Смуток, *Руська шляхта Перемишльської землі (XIV–XVIII ст.)*, Львів 2017, с. 11.

⁷ Див. S. Jaros, *Repertorium* [в:] *idem, Integrationen...*, № A143, с. 319; ZDM, t. 6, № 1574.

бути і поляками, які взяли герб Сасів-Драгів як вираз сусідської солідарності з навколишньою шляхтою Дрогобицького та Стрийського повітів.

Загалом, станові привілеї польської знаті, розвиток яких отримав новий політичний імпульс у 1420–1430х роках у зв'язку з політичною кризою навколо питання успадкування польського трону синами Владислава Ягайла, стали для руських землевласників важливим чинником політичної інтеграції. Ярос слушно підкреслює, що Галицька Русь, завдяки політичним інспіраціям та політичній позиції її шляхетської верстви, була дедалі тісніше інтегрована у соціально-політичні процеси у межах Корони. Це добре засвідчує найвідоміший політичний епізод боротьби руської шляхти за політичні привілеї, який водночас був своєрідним відгомном тогочасних конфліктів між Владиславом Ягайлом та політичною спільнотою Корони. У 1426 р. під час походу до Волощини дійшло до відкритого невдоволення руської шляхти і протесту проти нехтування Ягайлом вимог учасників походу, зокрема виплати грошової компенсації, що було гарантоване коронній шляхті Пйотркувським привілеєм 1388 р. Наслідком стали репресії з боку короля проти руської знаті, зокрема конфіскація маєтків та ув'язнення учасників походу. Власне з цими подіями слід напевно пов'язувати тривале перебування Владислава Ягайла на Русі у 1427 р. Очевидно його метою було змусити руських нобілів до покори та лояльності, що було підтверджено складенням присяг на вірність королю на чисельному з'їзді в Галичі того року.

Описуючи Галичину як «простір нових можливостей» (*Ermöglichungsraum*), Ярослав слушно наголошує на ролі політики земельних надань, яка сприяла притоку нових мігрантів та відкривала перед ними можливості соціального та політичного піднесення. Ця політика опиралася на писемний документ як політичний інструмент владарювання. Вона розширювала можливості циркуляції документів та посилювала їх значення у політичних і соціальних процесах в регіоні, зокрема вела до зміцнення землевласницьких прав місцевої шляхти та служебної землевласницької верстви. Водночас, як показують описані вище події 1426–1427 рр., цей процес був складним і суперечливим. Можна пригадати важливе спостереження Людвіга Виростка, який слушно зауважив, що права землеволодіння та служба на Коронній Русі не були чітко визначеними, несли багато ризиків та непевності через довільність політики як

володарів, так і їх старост, а сам процес підтвердження прав на земельну власність писемними привілеями міг бути тривалим та складним⁸. Серед документів володарів та їх старост можна знайти достатньо свідчень про примусову заміну наданих маєтків, або ж судові вироки, внаслідок яких старі власники втратили власність на користь нових, отримувачів королівських привілеїв⁹. Виглядає, що навіть окремі родини перемишльської боярської знаті, як наприклад Боратинські або Дершняки, чії права на родову маєтність були підтвержені привілеями князя Лева та Казимира III, не змогли зберегти свою власність під час правління Владислава Опольського¹⁰. Коментар Виростка буде також справедливий не лише щодо шляхти руського походження, частина якої ще у XV ст. опирала свої маєткові права виключно на усній традиції землеволодіння, але й також для окремих польських шляхетських родин, навіть з поміж кола місцевого можновладства. Показовий приклад у цьому відношенні – це судовий процес перед галицьким земським судом з 1463 р., у якому нащадки галицького каштеляна Яна Княгиницького не змогли представити жодних писемних підтверджень своїх прав на село Лука¹¹.

⁸ L. Wyrostek, *Rod Dragów – Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej*, Kraków 1932–1933, с. 138.

⁹ E.g. ZDM, cz. 4, Wrocław, nr 1036, 1072, 1046.

¹⁰ Наприклад, один зі руських старост Владислава Опольського Мербота виступає 1475 р. як власник Рокитниці. Див. ZDM, cz. 4, nr 1025, с. 177–8; S. Jaros, *Integrationsen...*, с. 93. У XV ст. це село було власністю впливової родини Дершняків, якою вони володіли очевидно ще з часів галицьких князів. “Руська грамота” Дершняків на Рокитницю, надана або підтверджена старостою Отто з Піліци, згадується у документі граничного процесу і розмежування Рокитниці та Манчиковіц з 1496 р. Див. AGZ, t. 19, nr 3020, с. 561. Щодо Боратина, то 1399 р. власником цього села згадується Конрад Мюнстербург з Косеніц, Див. документ заснування костела у Кусеніцах, ZDM, cz. 4, nr 1141. Водночас, згідно підтвердження Владислава Опольського 1378 р. грамот князя Лева та Казимира III Боратин був власністю Дмитра, сина Матвія Кадольфовича. На підставі цього привілею можна було б говорити про Боратин як давню родину власність Кадольфовичів-Боратинських, якою вони володіли і у XV ст. На мою думку, відомі зі згадок у документах-наданнях Казимира III привілеї князя Лева для перемишльських бояр, що згодом склали гербову спільноту Корчаків, не були фальсифікатами. Детальніше про аргументи на користь їх автентичності, див. Ю. Зазуляк, *Нотатки на маргінесі сучасних російських досліджень з історії Галичини. Деяко про грамоти князя Лева, перемиську шляхту та її генеалогію*, «Український Гуманітарний Огляд» 2004, т. 10, с. 9–62.

¹¹ AGZ, t. 12, № 4174, 4177, 4180.

Разом з тим, слід також враховувати інші культурні та релігійні практики, які створювали контексти та дієві механізми для такої політичної інтеграції, але які були пов'язані з примусом та обмеженнями. У випадку галицькоруської боярської еліти інтеграція очевидно відбувалася коштом поступової відмови від певних важливих традиційних елементів руської ідентичності, зумовлених тиском інституційних механізмів релігійної та етнічної дискримінації та сегрегації. З початком XV ст., і особливо з часів Констанцьського Собору та Горodelьської унії, у політиці Ягеллонів стають дедалі помітнішими тенденції до релігійно-етнічних обмежень прав православних русинів. Ця політика разом зі зміною генерацій серед галицької боярської знаті Галицької Русі, яка відбулася близько 1400 р. у зв'язку зі смертю Ходка Бибельського, Ходка Лоевича, Гліба Дворсковича, що відзначає Ярос, була важливою віхою у переформатуванні культурної та політичної ідентичності верстви. Нове покоління галицькоруської знаті, яке представляли Грицько-Ян Кірдейович з Помор'ян, Сташко-Станіслав з Давидова, сини Костька Слонечковича, Сенько з Сіннова, Анджей Курило (Чурило) зі Стоянців, Гнат з Кутишів та інші, вже не жили в часах Галицько-Волинської держави. Натомість, лояльність до Польської Корони, тісні зв'язки з польською аристократією і шляхтою, а також релігійні конверсії, часто здійснені під примусом, або ж виключно з політичних міркувань, були головними чинниками, які визначали можливий горизонт їхнього політично-соціального досвіду та амбіцій. І ці ж чинники відіграли вирішальну роль у винятково високих позиціях у соціально-політичній ієрархії, яку змогли досягнути представники цього покоління після офіційного запровадження польського права та поширення привілеїв польської шляхти на теренах Галицької Русі у 1434 р.

Бібліографія

Друковані джерела

Akta grodzkie i ziemskie z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, t. 12, 19, wyd. X. Liske, O. Pietruski, Lwów 1887–1906.

Грамоти XIV ст., вид. М.М. Пещак, Київ 1974.

Українські грамоти, т. 1: *XIV в. і перша половина XV в.*, вид. В. Розов, Київ 1928.

Zbiór dokumentów małopolskich, cz. 4, 6, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa, Wrocław 1970–1974.

Тематична література

Janeczek A., *Ruś w Koronie: stara nazwa i nowa tożsamość regionalna (po aneksji w połowie XIV wieku)* [в:] *Pogranicza w polskich badaniach mediewistycznych*, red. A. Janeczek, M. Parczewski, M. Dzik, Rzeszów 2019, с. 149–175.

Liske X., Pietruski O., *Przedmowa* [в:] *Akta grodzkie i ziemskie z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie*, t. 12, wyd. *iidem*, Lwów 1887, с. I–XIV.

Wilamowski M., *Powstanie i początki hierarchii urzędów ziemskich województwa ruskiego i Podola*, „Roczniki Historyczne” 1998, t. 64, с. 105–128.

Wyrostek L., *Rod Dragów – Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej*, Kraków 1932–1933.

Смуток І., *Руська шляхта Перемишльської землі (XIV–XVIII ст.)*, Львів 2017.

Зазуляк Ю., *Нотатки на маргінесі сучасних російських досліджень з історії Галичини. Децю про грамоти князя Лева, перемиську шляхту та її генеалогію*, «Український Гуманітарний Огляд» 2004, т. 10, с. 9–62.

Abstract

Document and Power in Late Medieval Halych Rus'
(Review: Sven Jaros, *Integrationen im Grenzraum. Akteure und Felder multikonfessioneller Herrschaftsaushandlung in Kronruthenien (1340–1434)*, Berlin–Boston 2021
[Europa im Mittelalter, Bd. 41])

The article provides an overview of the recent book written by the German historian Sven Jaros which examines the history of the political process, local elites, and the documentary culture in Halych Rus' (Red

Ruthenia) during the period of the 1340s – 1430s. The book offers a new interpretation of the power relations and the formation of the local elites in the region with a focus on the detailed analysis of the charters issued by the rulers from the Piast, Anjou, and Jagiellon dynasties, as well as by their governors for the local noblemen, townsmen, and commoners. In his analysis Jaros discusses the composition of the groups of the recipients of charters according to their ethnic, social, and geographic origin. The analysis continues with an examination of the mobility of the rulers, governors, and recipients. It seeks to trace the connections between the geographies of the issue of a charter, the property granted, and the residence of the recipients. The book contains short excursions on the beginnings of the Latin Church and the state of the Orthodox Churches in Crown Rus' under the rule of Casimir III, the Great, as well as on the practices of *cura animarum* in the region. Jaros concludes that the continuity and changes in the forms of local political communication and the political order, as reflected in the rulers' charters for Crown Rus', determined the political and institutional space for the formation of the local nobility as a supra-ethnic and supra-confessional community. The second part of the book consists of a register (repertorium) of all known charters and their *deperdita* issued for the region's recipients by the rulers and their governors during the given period. The register is accompanied by observations on the main characteristics of the available corpus of diplomas and charters for the history of Galicia, which highlights the institutional means of their preservation, the correlation between the surviving originals and copies, the mentions of lost documents, etc. The review also offers alternative explanations of some problems raised in the book, such as how some local knightly clans were formed, or the nature of military service and property rights in the lands of Halych Rus' and its relations to the written documents issued to confirm such rights.